

ERFGOED BRUSSEL

Speciaal nummer
Open Monumentendagen
September 2018 | Nr028

Dossier **HET ERFGOED, DAT ZIJN WIJ!**

KENNIS DELEN

324 AUTEURS, 200 TITELS,
20.000 GEDRUKTE PAGINA'S

STÉPHANE DEMETER EN PAULA DUMONT

CEL SENSIBILISERING, DIRECTIE MONUMENTEN EN LANDSCHAPPEN

Zicht op de stand van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (boekenmarkt) tijdens de Open Monumentendagen van 2016 (A. de Ville de Goyet © BSE/BUP).

Al sinds haar oprichting begin jaren 1990 vervult de Directie Monumenten en Landschappen (DML) een belangrijke taak als publiek uitgever binnen haar vakgebied. Ze publiceert enerzijds referentiegegevens die ze zelf produceert en waarvoor ze garant staat, zoals de Erfgoedinventarissen, en anderzijds een waaier van publicaties die de opwaardering van het erfgoed en de sensibilisering van

diverse doelgroepen beogen. Het resultaat is een indrukwekkende catalogus, gaande van publicaties gericht op de sensibilisering van een zo breed mogelijk publiek tot publicaties die onderzoeksresultaten verspreiden ten behoeve van erfgoed specialisten.

Als publiek uitgever van referentiegegevens opteert de DML voor het uitbrengen van collecties eerder

dan eenmalige, losstaande publicaties. Zo kan ze de continuïteit en de duurzaamheid van de informatieverstrekking beter verzekeren. Voor de verspreiding van de publicaties wordt altijd een openbare aanbesteding uitgeschreven, terwijl een professionele distributeur zorgt voor de verkoop van de betalende collecties in de betere boekhandel, aangevuld met verkooppunten in de Sint-Gorikshallen en

het CIVA. Voor de gratis publicaties is er een permanent verdeelpunt in de Sint-Gorikshallen en wordt ook samengewerkt met onder meer de gemeenten en *visit.brussels*. De publicaties van de DML worden ook te koop aangeboden op beurzen en salons, zoals de *Foire du Livre de Bruxelles* of het infopunt van de Open Monumentendagen.

Vanaf begin 21ste eeuw deden ook de digitale publicaties geleidelijk hun intrede, in die mate zelfs dat ze voor wat de publicatie van de erfgoedinventaris betreft de gedrukte versies ondertussen helemaal hebben vervangen. Zo vind je op de website *erfgoed.brussels* links naar de inventaris van het bouwkundig erfgoed, van het natuurlijk erfgoed, van het immaterieel cultureel erfgoed, van de orgels, behangpapier... en er staan nog diverse andere inventarissen op stapel. Ook de collectie *Archeologie in Brussel*, die de wetenschappelijke resultaten van de opgravingscampagnes presenteert, wordt van nu af uitsluitend in pdf-formaat uitgebracht, terwijl de hele collectie *Brussel, Stad van Kunst en Geschiedenis* niet alleen in gedrukte vorm wordt verkocht maar ook gratis in pdf- en ePub-formaat te verkrijgen is. Tot slot is er op de website nog een rubriek *Werven in uitvoering*, een aparte online kroniek die korte notities bevat over restauratie- of opgravingswerken.

Het is de bedoeling om op termijn alle uitgaven van de DML gratis aan te bieden in digitaal formaat (webpagina, of pdf en ePub), hoewel de DML de meeste collecties ook zal blijven drukken, hetzij om ze gratis te verdelen (folders en kleine brochures) hetzij om ze te verkopen (tijdschriften en boeken) tegen de kostprijs voor het drukwerk en de distributie. Zo blijft het leescomfort, dat een groot deel van de lezers nog altijd

wenst, verzekerd, en dit tegen een heel redelijke prijs.

Naast de collecties en reeksen die verderop aan bod komen, redigeert en drukt de DML ook informatiebrochures, folders voor sensibiliseringscampagnes, postkaarten geïllustreerd met bekroonde foto's, boekjes bij tentoonstellingen, een catalogus van de publicaties, enz., en vooral, elk jaar sinds 1994, een rijk geïllustreerde gratis brochure met het programma van de Open Monumentendagen, gedrukt op verscheidene tienduizenden exemplaren.

De DML verleent ook financiële steun voor de publicatie van boeken, tijdschriften of websites die door andere erfgoedactoren worden uitgegeven en waarmee een partnerschap wordt aangegaan, hetzij structureel, zoals in het geval van sommige tijdschriften – *Les Nouvelles du Patrimoine*, *Historische Woonsteden en Tuinen*, ... – hetzij voor eenmalige publicaties: handelingen van colloquia, tentoonstellingscatalogi, thematische websites, *liber amicorum*...

Tot slot verleent de DML ook haar redactionele medewerking aan publicaties van andere publieke of private uitgeverijen waarin de medewerkers van de DML verslag van hun werkzaamheden uitbrengen.

De DML kan deze uitgebreide uitgeversopdracht slechts ter harte nemen dankzij de onverdroten inzet van haar talrijke medewerkers, die bijdragen tot de redactie van de teksten, de keuze van de onderwerpen, de adviezen aan auteurs, research, de wetenschappelijke revisie of de drukproefcorrecties. Maar de productie steunt tevens op de betrouwbaarheid van talrijke externe dienstverleners: auteurs, correctoren, vertalers, grafici, drukkers, webdesigners, distributeurs...

Brussel, Stad van Kunst en Geschiedenis

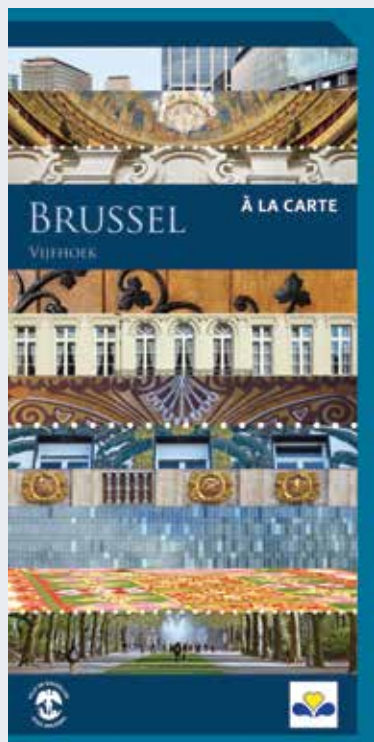

Deze collectie wil een zo breed mogelijk publiek op een eenvoudige en aangename manier laten kennismaken met de verschillende aspecten van het Brusselse erfgoed. Dankzij hun handige A5-formaat kunnen deze dunne boekjes makkelijk worden meegenomen tijdens een bezoek of wandeling. De doelgroep bestaat uit zowel erfgoedliefhebbers en toeristen als studenten, leerkrachten en stadsgidsen. Alle nummers verschijnen in de twee landstalen, hoewel sommige nummers waarin een onderwerp met een duidelijk internationale weerklink aan bod komt, ook in andere talen zijn uitgebracht (Duits, Engels, Spaans).

Elk nummer behandelt een wijk, een stedenbouwkundig of architecturaal geheel, een bepaalde typologie of een specifiek monument. De onderwerpen worden in een brede historische en sociaaleconomische context geplaatst, terwijl ook stilistische, architectonische en stedenbouwkundige aspecten aan bod komen. De teksten zijn rijk geïllustreerd met historisch fotomateriaal, plattegronden en andere documenten, en afhankelijk van het onderwerp bevat het boekje soms ook een wandelparcours.

Sinds 1993 zijn er 57 titels verschenen. Behalve enkele kleine vormelijke aanpassingen is de basisformule niet echt gewijzigd. De reeks verscheen aanvankelijk in zwart-wit maar stapte vanaf nummer 45 op vierkleurendruk over. Alle nummers zijn thans gedigitaliseerd en worden in pdf-formaat aangeboden. Van de recentste nummers is ook een e-bookversie verschenen, zodat de lezer de plattegronden en andere historische iconografische elementen in detail kan bestuderen. Vijftientig jaar nadat de reeks werd opgestart, bewijst de heel grote vraag van het publiek nog altijd dat deze reeks zeker niet aan populariteit heeft ingeboet.

À la carte

Elk nummer van deze collectie wandelkaarten bestaat uit drie delen. Een eerste deel is gewijd aan de stedenbouwkundige ontwikkeling van de gemeente en bespreekt individuele wijken en andere elementen. Dit wordt

gevolgd door een of twee wandelingen, met informatie over interessante elementen die de wandelaars op hun parcours zullen tegenkomen. Vragen en zoekspelletjes verlenen deze wandeling een interactief karakter. Tot slot is er een centraal spel dat de wandelaar in staat stelt een bepaalde plek te observeren, de gegevens uit het boekje te vergelijken met wat hij ter plaatse waarneemt en daarbij het geobserveerde aan een aantal technische termen te koppelen.

Deze reeks wil ook de bewoners van het Brusselse gewest sensibiliseren voor het erfgoed in hun onmiddellijke omgeving door de alledaagse dimensie van dat erfgoed centraal te stellen. Met hun lichtvoetige toon mikken deze wandelkaarten vooral op gezinnen, en uiteraard in de eerste plaats op wandelaars, hoewel ze ook als pedagogisch materiaal in een schoolcontext kunnen worden ingezet. De specifieke vorm van deze publicatie werd trouwens ontwikkeld om het de wandelaar zo makkelijk mogelijk te maken. Al vanaf het begin verscheen van de wandelkaarten een tweetalige versie in keerdruk, aangevuld met een een-talige pdf-versie op A4-formaat.

Tussen 2006 en 2017 verschenen 24 delen, waarin alle gemeenten aan bod komen, aangevuld met een reeks van zes kaarten gewijd aan Brussel Stad en haar uitbreidingen. De collectie bleek vanaf het begin een schot in de roos. De verspreiding ervan verschilt sterk van gemeente tot gemeente. De kaarten zijn nu ook opgenomen in het pedagogische materiaal van het project 'Erfgoedklassen & Burgerschap', dat sommige wandelingen zelfs heeft uitgebreid. In de toekomst komt er een interactieve digitale versie die ook in het Engels zal worden vertaald.

Open Monumentendagen

Complementaire en contextuele informatie over het thema van de Open Monumentendagen aanbieden, dat is het doel van deze jaarlijkse serie. Afzonderlijke artikelen belichten het thema vanuit verschillende invalshoeken en disciplines, waarbij het Brusselse erfgoed ook vaak in zijn nationale en internationale context wordt geplaatst. De brede, multidisciplinaire benadering maakt van deze publicaties dan ook meer dan louter een introductie tot het thema: ze vormen vaak volwaardige naslagwerken.

Sinds 1997 zijn er 22 titels gewijd aan de Open Monumentendagen verschenen. Aanvankelijk werd het werk uitbesteed aan de privésector (Racine – 1997, Mardaga – 1998-2005), nadien werd de uitgave door het bestuur zelf verzekerd, eerst via een autonome drager (2006-2011), en thans via een speciaal nummer van het tijdschrift *Erfgoed Brussel* (2012-2018). De collectie is bijzonder populair, zowel bij de bezoekers van de Open Monumentendagen als bij erfgoedliefhebbers en wetenschappers die in het thema geïnteresseerd zijn. Dankzij haar vormelijke evolutie en door de

constante verbetering van de leesbaarheid van de artikels en de kwaliteit van de illustraties, kan deze publicatie al meer dan 20 jaar op een bijzonder trouw lezerspubliek rekenen.

Erfgoed Brussel

Dit trimestriële tijdschrift belicht zowel de uiteenlopende facetten van het Brusselse erfgoed als het gewestelijke conservatie- en restauratiebeleid en de methodologie en principes die de DML hanteert. Hoewel deze publicatie op erfgoedliefhebbers en -specialisten mikt, brengt ze ook thema's en teksten die toegankelijk zijn voor een breder publiek op zoek naar betrouwbare informatie. De artikels behandelen naast concrete verwezenlijkingen ook theoretische onderwerpen. Voor de redactie ervan wordt een beroep gedaan op zowel wetenschappelijke vorsers als erfgoedprofessionals, inclusief de medewerkers van de DML. Geregeld maakt het tijdschrift ook resultaten bekend van door de DML bestelde of gesubsidieerde studies. Er wordt heel wat aandacht besteed aan de kwaliteit van de wetenschappelijke research en van de vertalingen. Ook getuigenissen van erfgoedprofessionals en erfgoedbezitters of -beheerders komen aan bod.

Het dubbele zomer-herfstnummer, dat in september verschijnt, is volledig gewijd aan het thema van de Open Monumentendagen, als opvolger van het boek dat tussen 1997 en 2011 elk jaar aan dit thema werd gewijd. De lente- en winternummers bestaan elk uit drie secties: een *Dossier* met artikels gewijd aan een specifiek thema, *Varia* en een *News*-rubriek met onder meer een semestriële lijst van nieuwe beschermde goederen. Sinds de start van *Erfgoed Brussel* in de herfst van 2011 zijn 22 volumes verschenen, a rato van drie nummers per jaar (april, september, december), genummerd van 1 tot 28, waaronder zeven dubbelnummers en een extra nummer.

Beschermde Monumenten en Landschappen

Toen de gewestelijke Brusselse wetgeving inzake de bescherming van het erfgoed in maart 1993 werd goedgekeurd, publiceerde het Gewest een eerste volume met foto's en notities over alle vóór 1 november 1993 beschermde goederen. Nadien verschenen nog twee aanvullende volumes die liepen tot respectievelijk 1998 (gezamenlijke uitgave Mardaga) en 2003 (gezamenlijke uitgave Renaissance du Livre). De fraaie boeken in groot formaat omvatten dus het hele

beschermde erfgoed in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest tot in 2003.

Geschiedenis en restauratie

Deze collectie bestaat uit een beperkt aantal titels die de restauratiecampagnes van belangrijke elementen van het Brusselse erfgoed gedetailleerd voorstellen. Met de steun van sponsors zijn al enkele mooie boeken in deze collectie verschenen: *De Sint-Hubertusgalerijen* (1998), *De Onze-Lieve-Vrouw ten Zavelkerk* (2004), *De Villa Empain* (2009) en *Hotel Aubecq - Victor Horta* (2011).

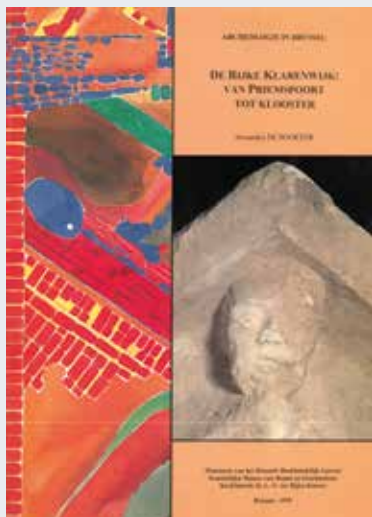
Onderhoudsboekjes

Deze gratis publicaties geven enerzijds advies voor de conservatie en het onderhoud van al dan niet beschermd erfgoed, waarbij de nadruk vooral ligt op de technieken

die het meest geschikt zijn voor elke materiaalsoort (hout, metaal, glas,...), of behandelen anderzijds specifiek erfgoed (rocailles, schrijnwerk, bomen,...). Hoewel het in de eerste plaats bedoeld is voor de sensibilisering van het grote publiek, richt dit boekje zich ook tot erfgoedeigenaars en vaklui die voor het onderhoud instaan. Sinds 1997 zijn acht titels verschenen, sommige vergezeld van een *Informatieboekje*.

Archeologie in Brussel

Deze reeks stelt de resultaten voor van de archeologische opgravingen die op het grondgebied van het gewest zijn verricht. Dit wetenschappelijke tijdschrift bestemd voor onderzoekers verschijnt nu nog uitsluitend in pdf-formaat en wordt gratis verspreid via de website erfgoed.brussels. Sinds 1995 zijn 14 titels verschenen.

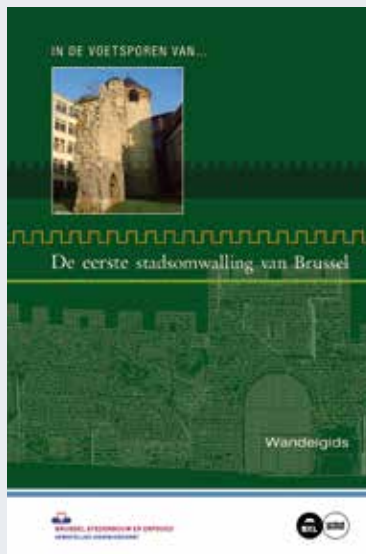
Atlas van de archeologische ondergrond van het Gewest Brussel

Deze gedrukte atlassen, gestructureerd per gemeente, repertoriëren en analyseren alle bekende en potentiële archeologische vindplaatsen op het grondgebied van het gewest. Deze instrumenten voor weten-

schappelijk onderzoek en preventief archeologiebeheer stellen tevens een samenvatting van de geschiedenis van elke gemeente vóór 1800 aan een breed publiek voor. Het gewestelijke grondgebied werd behandeld in 24 volumes, die tussen 1992 en 2012 verschenen als een gezamenlijke uitgave met de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis, de partner van het Gewest voor deze archeologische inventarisatieopdracht. De cartografische gegevens van deze atlas zijn te raadplegen op www.brugis.be.

In de voetsporen van...

Deze collectie, die in 2017 van start ging, vloeit voort uit een idee dat in 2008 ontstond in het kader van het Europese project '*Septentrion, de la ville forte à la ville durable*'. Ze bestaat uit wandelgidsen geïllustreerd met oude en nieuwe foto's die het mogelijk maken om via een stadswandeling de sporen te ontdekken die de grote en de kleine Brusselse geschiedenis in het stedelijke landschap hebben achtergelaten. Tot op vandaag zijn drie volumes in deze reeks verschenen.

De weergangen

Deze serie werd opgestart in 2006 in het kader van het Europese project '*Septentrion, de la ville forte à la ville durable*'. Het gaat om handige tweetalige folders (Nederlands-Frans) met wandelingen in de Vijfhoek, thematische wandelingen (De galerijen, De wegen van Sint-Jacob, ...) en wandelingen per wijk (Zavel, Kunstberg, ...) of nog de oude Brusselse kloostersites (Ter Kamerenabdij, abdij van Vorst, Rood-Klooster, ...) of een parcours 'In de voetsporen van...' (A. Vesalius, R. Cantagallina, ...). Tot heden zijn 17 folders verschenen, waarvan een aantal ondertussen al in herdruk.

De pedagogische erfgoedboekjes

Deze pedagogische dossiers zijn ontstaan in 2015 in het kader van het gewestelijke programma 'Erfgoedklassen & Burgerschap', dat zich oorspronkelijk enkel tot de Brusselse scholen richtte. Ze bevatten teksten en tools voor het ontdekken van erfgoed die perfect op het grote publiek zijn afgestemd. In 2018 verschenen de eerste twee nummers, allebei gewijd aan het herdenkingserfgoed van de Eerste Wereldoorlog in Brussel.

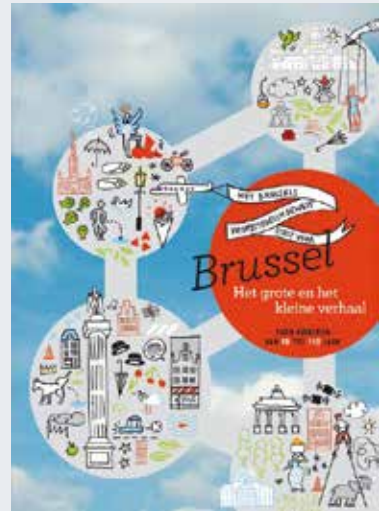
Het monumentale erfgoed van België

Deze grootschalige onderneming ging eind jaren 1960 van start, toen het cultureel erfgoed nog een federale bevoegdheid was. De publicatie van het Brusselse gedeelte begon echter pas in 1989, met het eerste van de drie delen van volume 1, gewijd aan het grondgebied van de Vijfhoek; de twee overige delen verschenen in 1993 en 1994 (Éditions Mardaga). De inventariseringsopdracht zelf werd in 1989 geregionaliseerd en mondde in 1997 uit in de publicatie van volume 2, gewijd aan Sint-Joost-ten-Node, en volume 3, gewijd aan Etterbeek (Éditions IPS). Deze volumes stellen het hele gebouwde erfgoed voor, straat per straat, via een synoptische notitie gevolgd door individuele notities voor elk opmerkelijk gebouw, aangevuld met foto's, plattegronden en inleidende teksten. Toen er begin 21ste eeuw nieuwe inhoud voor publicatie voorhanden was, werd van de gedrukte versie afgestapt ten gunste van een online te raadplegen digitale publicatie, wat een regelmatigere, snellere, doeltreffender en goedkopere verspreiding mogelijk maakt dan de papieren versie. Het blijvende succes van de website www.irismonument.be getuigt van een niet aflatende belangstelling voor de gedeelde kennis van ons erfgoed.

Varia

De DML heeft ook twee algemenere vulgariserende werken gepubliceerd die wat minder documentair zijn maar toch door een wetenschappelijk team zijn goedgekeurd. In 2013 illustreerde *Brussel ontrafeld. Archeologie van een gewest* 50 sleutelmomenten in de geschiedenis van het gewest, vanaf de prehistorie tot de 20ste eeuw, aan de hand van materiële sporen die archeologen aan het licht hebben gebracht

en geïnterpreteerd. En het in 2014 uitgebrachte, fraai geïllustreerde fresco *Brussel. Het grote en het kleine verhaal* werd meteen een groot succes, dat vandaag nog steeds voortduurt dankzij een rondreizende tentoonstelling die het thema in een ludiek parcours giet. Dit boekje is ook in het Engels beschikbaar.

COLOFON

REDACTIECOMITÉ

Stéphane Demeter, Paula Dumont,
Murielle Lesecque, Griet Meyfroots,
Cecilia Paredes en Brigitte Vander
Bruggen

EINDREDACTIE NEDERLANDS

Paula Dumont en Griet Meyfroots

EINDREDACTIE FRANS

Stéphane Demeter

REDACTIESECRETARIAAT

Murielle Lesecque

COORDINATIE ICONOGRAFIE

Cecilia Paredes

COORDINATIE DOSSIER

Stéphane Demeter

AUTEURS/ REDACTIONELE MEDEWERKING

Aurélie Autenne, Kristiaan Borret,
Bruno Campanella, Michel Dechamps,
Ann Degraeve, Stéphane Demeter,
Paula Dumont, Ludo Gobin,
Yves Hanosset, Claudine Houbart,
Pascale Ingelaere, Serge Joris,
Catherine Leclercq, Isabelle Leroy,
Marc Meganck, Cecilia Paredes,
Véronique Van Bunnan,
Hans Vandecandelaere, Brigitte Vander
Bruggen, Manja Vanhaelen, het team
van *visit.brussels*, Thierry Wauters

VERTALING

Gitracom, Eric Tack,
Ubiquis Belgium NV/SA

NALEZING

Augusta Dörr, Koenraad
Raeymaekers, Harry Lelièvre,
Wim Kenis, Tom Verhofstadt
en de leden van het redactiecomité

VORMGEVING

Polygraph'

ONTWERPER MAQUETTE

The Crew communication nv

DRUK

IPM printing

VERSPREIDING EN ABONNEMENTENBEHEER

Cindy De Brandt,
Brigitte Vander Bruggen
bpeb@gob.brussels

BEDANKINGEN

Manon Boetman, Sophie Bouchard,
Philippe Charlier, Alfred de Ville de Goyet,
Jacques de Selliers, Farba Diop,
Marie-Laure Lectef

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

Bety Waknine, directrice-generaal
van Brussel Stedenbouw en Erfgoed/
Gewestelijke Overheidsdienst
Brussel, CCN – Vooruitgangstraat
80, 1035 Brussel.

De artikelen zijn gepubliceerd
onder de verantwoordelijkheid
van de auteurs. Alle rechten voor
het reproduceren, vertalen of
herwerken zijn voorbehouden.

CONTACT

Directie Monumenten en
Landschappen – Cel Sensibilisatie
CCN – Vooruitgangstraat 80, 1035 Brussel
<http://www.erfgoed.brussels>
broh.monumenten@gob.brussels

HERKOMST VAN DE FOTO'S

Mochten er ondanks onze inspanningen
om alle reproductierechten te betalen
toch nog gerechtigden zijn die niet
gecontacteerd werden, dan worden zij
verzocht zich kenbaar te maken bij de
Directie Monumenten en Landschappen
van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest

LIJST MET AFKORTINGEN

ACW – Association Campanaire Wallonne
ADSB – Archief van het Departement
Stedenbouw van de Stad Brussel
ARML – KULeuven, Centrale Bibliotheek,
Universiteitsarchief, Fonds R.M. Lemaire
BUP/BSE - Bruxelles Urbanisme et
Patrimoine / Brussel Stedenbouw en Erfgoed
CIBG – Centrum voor Informatica
voor het Brussels Gewest
IAF – Association internationale
de Fauconnerie
KIK-IRPA – Koninklijk Instituut voor
het Kunstpatrimonium / Institut
royal du Patrimoine artistique
SAB – Stadsarchief Brussel
SPRB/GOB - Service public régional
de Bruxelles / Gewestelijke
Overheidsdienst Brussel

ISSN

2034-5771

WETTELIJK DEPOT

D/2018/6860/032

Cette revue paraît également
en Français sous le titre
Bruxelles Patrimoines.

Erfgoed Brussel Reeds verschenen

001 - November 2011
Terug naar school

002 - Juni 2012
De Hallepoort

003-004 - September 2012
De kunst van het bouwen

005 - December 2012
Hôtel Dewez

Extra nummer 2013
Het erfgoed schrijft onze geschiedenis

006-007 - September 2013
Brussel, m'as-tu vu ?

008 - November 2013
Industriële architectuur

009 - December 2013
Parken en tuinen

010 - April 2014
Jean-Baptiste Dewin

011-012 - September 2014
Geschiedenis en herinnering

013 - December 2014
Cultusgebouwen

014 - April 2015
Zoniënwoud

015-016 - September 2015
Ateliers, fabrieken en kantoren

017 - December 2015
Stadsarcheologie

018 - April 2016
De Gemeentehuizen

019-020 - September 2016
Stijlen gerecycleerd

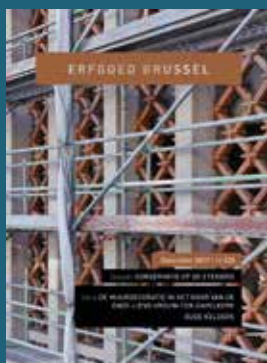
021 - December 2016
Victor Besme

022 - April 2017
Art nouveau

Laatste nummers

023-024 - September 2017
Natuur in de stad

025 - December 2017
Conservatie op de steigers

026-027 - April 2018
Kunstenaarsateliers

2018
EUROPEAN YEAR
OF CULTURAL
HERITAGE
#EuropeForCulture

urban
.brussels

URBAIN BRUXELLES URBANISME ET PATRIMOINE
URBAN BRUSSEL STEDENBOUW EN ERFGOED

10 €

ISBN 978-2-87584-167-4